

303

СРПСКА АКАДЕМИЈА
НАУКА И УМЕТНОСТИ

СРПСКИ АРХИВ

ЗА

ЦЕЛОКУПНО ЛЕКАРСТВО

ИЗДАЈЕ

СРПСКО ЛЕКАРСКО ДРУШТВО

У БЕОГРАДУ

ОДЕЉАК ПРВИ

КЊИГА ДЕСЕТА

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
ЗАБИЧУВАНИ ФОНД

Инв. бр. 877

Б О Р

10 JUN 2004

11 JAN 2010

БЕОГРАД

ИТАМПАНО У КРАЉЕВСКО-СРПСКОЈ ДРЖАВНОЈ ИТАМПАРИЈИ

1888.

БРЕСТОВАЧКА БАЊА

од

Д-ра Стевана Мачаја.

По наређењу г. Министра унутрашњих дела од 23-ег Маја 1886 г. № 2875 вршио сам за време овогодишње сезоне дужност бањског лекара у Брестовачкој Бањи. Овом наређењу сам у толико радије следио, што сам тврдо наумио, да приликом ове петнаесте сезоне прибјерем допуњујућа дата, да би исту бању у виду кратке монографије упознао са светом и мојим штованим саврећивима.

Да ли је Брестовачка Бања била већ старим Римљанима позната не могу казати, јер за то нигде стварног трага и доказа нисам могао наћи, осим неколико старих бакрених новаца из времена византијских царева Јустина и Констанса, који су у бањском простору нађени. Већа је вероватност, да су Турци за њу знали, јер кад су источни окрузи 1833 године Србији прикључени били, ова Бања морала је не само бити позната, но по свој прилици већ и посећавана, као што то најбоље доказује надпис, који је у стени над главним кладенцем урезан, и који овако гласи:

«Посјети ову Плизу Љубица М. О. Књагинња у 1834 г.

Испод овог надписа више сјред наводи се у исти камен изрезана четвороуголна удубљеност, у коју је по свој прилици била углављена друга табла са надписом неког владара. Табле се сећају посетиоци из тога доба, без јасне опомене дотичног надписа.

Ова околност довољан је доказ, да је Брестовачка Бања још пре пола века била самом српском владарком посјећена, што се потом толико пута обнављало.

Тада је звезда учешћа најсјајније сијала на небу Брестовачке Бање, она је у то доба постигла свој врхунац тражености.

Не би смео тврдити, да је бројна посета и сад мања но што је некад била, само је разлика та што наш имућнији и одличнији staleж тражи боље уживање, но што би га у Брестовачкој Бањи наћи могао; ил ваљда полази струјом времена, у коме се сматра за неку дику моћи се хвалити: «Посетио сам ту и ту европску бању», обасипајући хвалом све оно што је туђе и кудећи што је наше, ма да се после избегава због штедње код нас и то, што би се за јефтинији новац у нашој бањи могло уживати.

У нашем народу од дана на дан све се више развија ако не искључива потреба, а оно да рекнем воља за посетом илица. Само на жалост, ма да се у нашој отачбини није број купатила и минералних вода од овог пола века умножио па да на њих не стиже трошак, ипак се мора при-

знати, да се у ничему није старало, да би посетиоци бар приближно у нашим бањама našли ону удобност, која би се могла очекивати према нашем напредном социјалном стању.

Плине и друге минералне лековите воде, главне су чињенице не само у здравственом, но и у економном обзиру једне државе. Нисам у стању ни приближно одредити цифру оног новца, који се од наших посетиоца туђих бања трони, и доиста није потребан велики дар увиђавности за то, да се са економног гледишта оцени од колике би користи тај новац служио код наше куће околном народу наших бања. Умножила би се потрошња, оживела би комуникација, расла би производња.

Богати смо у минералним водама и купатилима, само се са једном махном живота срећемо, што их неудојавимо оне пажње, коју би по природној доброту заслужиле. Не притичемо природи у помоћ, да би и малом људском снагом набавили ону угодност, коју напреднији укус уживања нашег столећа изискује.

Колико пута сам чуо, да су отменије породице из Румуније пошле у Брестовачку Бању у сљед хвале изврсног дејства воде; али се са пола пута вратиле чувши, да нема довољно квартира, да нема никакве удобности, а камоли душевног уживања. За време овогодишње сезоне неимадох ни једног посетиоца из Румуније нити отменијег Бугарина.

Од 52 године одвећ мало је пажње поклоњено Брестовачкој Бањи, ма да би она могла са

потпуним правом заменити Мехаднју, само не њене сумпорне изворе, Дарувар, Топуску, Теплиц у Чешкој, Пломбијер, Бормио, Гастани, Висбаден, Баден-Баден и небројене друге на гласу европске плице.

* * *

Брестовачка Бања лежи на северо-западном крају Црногорског округа на висини од 1023 стопа над морском површином, према томе може се уврстити у *субалпску климу*. Извирајуће топле воде продиру из пукотина трахитних стена, у простору од 235 корака у кругу, који се може правити од главног кладенца до оног испод тако званог малог копака, басена прве нумере па до блата, треће нумере, а од ове, до четврте нумере и главног кладенца.

Овај се круг налази на маленој равници са нагибом од запада к истоку. Ту су подигнута четири кушатила од тврдог материјала и то :

I. Нумера прва, пре под именом «кнежева бања» позната. Стоји готово у средини равнице са округлим басеном са пречником од 2·63 сантиметра ширине. Висина басена је 126 см. до седлашта 57, од овог до ивице 69 см. Топлота у басену је 34·9, на луци 36·1 по Целзијусу. Пуни се за $2\frac{1}{2}$ сата.

Резултат анализе је следећи:

Специфична тежина воде на 18°P. 1·00075.
Суви остатак из 1000 грама воде. 0·8744 гр.
Жарени остатак из 1000 гр. воде. 0·8345 «

1000 грама воде садрже :

Калијум K	0·01402 гр.
Натријум Na	0·15224 "
Калцијум Ca	0·08000 "
Магнезијум Mg	0·00612 "
Оксид гвожђа и Алумин. Al_2O_3, Fe_2O_3	0·00140 "
Силицијум Оксид SiO_2	0·05211 "
Сумпорна киселина SO_4	0·47787 "
Хлор Cl	0·04970 "
Угљена киселина CO_2	0·03236 "
Сумпор-водник H_2S	0·00425 "
Сума састојака :	0·87007 гр.

1000 грама воде садрже једињења :

Натријум-хлорид Na Cl	0·05190 гр
Калијум-Сулфат K_2SO_4	0·03128 "
Натријум-Сулфат Na_2SO_4	0·37056 "
Калцијум-Сулфат $CaSO_4$	0·26295 "
Магнезијум-Сулфат $MgSO_4$	0·03060 "
Калцијум-Карбонат $CaCO_3$	0·00665 "
Оксид гвож. и Алумијум Fe_2O_3 и Al_2O_3	0·00140 "
Силицијум-Оксид SiO_2	0·05211 "
Сума постојаних једињења :	0·83745 гр.
Угљена киселина CO_2 слободна и у бикарбонатима	0·02837 гр.
Сумпор-водоник H_2S	0·00425 "
Сума једињења :	0·87007 гр.

Кисеоник за оксидацију органских

једињења : . . . . . 0·00063 "

Нумера два, Пречник басена има 217 см. Висина до ивице је 77 од степенице, а од пода до

ове 51 см. = 128 см. Топлота у басену 37·9 на
дули 39·4. Пуни се за $1\frac{3}{4}$ сахата.

Специфична тежина воде на $18^{\circ}\text{P} = 1\cdot00076$

Суви остатак на 1000 гр. воде 0·874 гр.

Жарени остатак из 1000 гр. . 0·835 „

1000 грама воде садрже :

Калијум К	0·01554 гр.
Натријум Na	0·15350 „
Калцијум Ca	0·08102 „
Магнезијум Mg	0·00541 „
Оксид гвожђа и Алумин. Fe_2O_3 , Al_2O_3	0·00140 „
Силицијум-Оксид Si O_2	0·05500 „
Сумпорна-киселина SO_4	0·47818 „
Хлор Cl	0·04970 „
Угљена Киселина CO_2	0·03410 „
Сумпор-водоник H_2S	0·00140 „

Сума састојака : 0·87295 гр.

1000 грама воде садрже једињења :

Натријум-Хлорид Na Cl	0·08190 гр.
Калијум-Сулфат K_2SO_4	0·03020 „
Натријум-Сулфат Na_2SO_4	0·37445 „
Калцијум-Сулфат Ca SO_4	0·26453 „
Магнезијум-Сулфат Mg SO_4	0·02705 „
Калцијум-Карбонат Ca CO_3	0·00805 „
Оксид гвожђа и Алумин Fe_2O_3 и Al_2O_3	0·00140 „
Силицијум-Оксид Si O_2	0·05500 „

Сума постојећих једињења : 0·84258 гр.

Угљена киселина CO_2 слободна и у бикарбонатима	0·02927 «
Сумпор водоник H_2S	0·00110 «
Сума сви једињења :	0·87295 гр.
Кисеоник за оксидацију органских једињења :	0·00062 «

Нумера три. Пречник кулата 229 см. до степенице 55 до ивице 74, цела висина 129 см. Топлота басена 38·6 на лули 39·8. Пуни се за 2 сахата.

Специфична тежина воде на 18°P. =	1·00074.
Суви остатак из 1000 гр. воде.	0·872 гр.
Жарени остатак из 1000 гр. воде	0·832 «

1000 грама воде садрже :

Калијум K	0·01422 гр.
Натријум Na	0·15166 «
Калцијум Ca	0·07738 «
Магнезијум Mg	0·00644 «
Оксид гвожђа и Алумин Fe_2O_3 и Al_2O_3	0·00110 «
Силицијум-Оксид Si O_2	0·05060 «
Сумпорна киселина SO_4	0·48206 «
Хлор Cl	0·04483 «
Угљена киселина CO_2	0·03300 «
Сумпор водоник H_2S	0·00128 «
Сума састојака :	0·86212 гр.

1000 грама воде садржи једињења :

Натријум-Хлорид Na Cl	0·07313 гр.
Калиум-Сулфат K_2SO_4	0·03172 «

Натријум-сулфат Na_2SO_4	0·37942 гр.
Калцијум-сулфат Ca SO_4	0·25588 «
Магнезијум-сулфат Mg SO_4	0·03387 «
Калцијум-карбонат Ca CO_3	0·00530 «
Оксид гвојдја и Алумини Fe_2O_3 и Al_2O_3	0·00110 «
Силицијум-Оксид Si O_2	0·05060 «
Сума постојаних једињења :	0·83102 гр.
Угљена киселина CO_2 слободна и у бикарбонатима	0·86212 «
Сумпор-водоник H_2S	0·00128 «
Сума свих једињења :	0·86212 гр.
Кисеоник за оксидацију органских једињења	0·08061 «

Уз овај басен са запада постоје три мања четвороугла басена са простором од 146 см. дужине и 92 см. ширине, висина воде до прве степенице 47, до ивице 79 = 126 см.

У њима је топлота у првој до врата $37^{\circ} 7$ у средњој $37^{\circ} 9$ у крајњој $38^{\circ} 1$. ц. Главно купатило је од тврдог материјала зидано, а зграда која мале бање сачињава од слабог је материјала. Све три бањице иста вода пуни, која и нумера три.

Нумера четири, пре под именоу дашчаре позната, има басен 204 см. широк, до степенице је 39 до ивице 73 = 112 см. Топлота басена $34^{\circ} 2$ на извору $38^{\circ} 5$ ц. Пуни се за 5 сати.

Специфична тежина воде на 18°P =	1·00074
Суви остатак из 1000 гр. воде.	0·8436 гр.
Жарени остатак из 1000 гр. воде.	0·8106 «

1000 грама воде садрже :

Калиум К	0·01340 гр.
Натријум Na	0·15501 "
Калцијум Ca	0·08390 "
Магнезијум Mg	0·00260 "
Оксид гвожђа и Алумин. Fe ₂ O ₃ и Al ₂ O ₃	0·00110 "
Силицијум-Оксид Si O ₂	0·05260 "
Сумиорна киселина SO ₄	0·48025 "
Хлор Cl	0·04792 "
Угљена киселина CO ₂	0·03200 "
Сумиор-водоник H ₂ S	0·00120 "

Сума састојака : 0·86998 гр

1000 грама воде задрже једињења :

Натријум-хлорид Na Cl	0·07897 гр.
Калиум-сулфат K ₂ SO ₄	0·02980 "
Матријум-Сулфат Na ₂ SO ₄	0·38266 "
Калцијум-сулфат Ca SO ₄	0·27577 "
Магнезијум-сулфат Mg SO ₄	0·01300 "
Калцијум-Карбонат Ca CO ₃	0·00698 "
Аксид гвожђа и Алумин Fe ₂ O ₃ и Al ₂ O ₃	0·00110 "
Силицијум-Оксид Si O ₂	0·05260 "

Сума постојаних једињења : 0·84097 гр.

Угљена киселина CO ₂ слободна и у бикарбонатима	0·02781 "
Сумпор водоник H ₂ S	0·00120 "

Сума свију једињења : 0·86998 гр.

Кисеоник за Оксидацију органских једињења : . . . . . 0·00068 "

Само се овај басен пуни са два са доста оскудним продирањем. У овој се бањи виђају продирајући гасни клобуци, који се гас у виду ситних бисерчића навата на кунајуће ако они мирно у води седе, и тад би осетили врло пријатно бридење. Чини се да је ова вода по природи ладнија, ал она првобитну увећану температуру губи, што се басен скоро пуни зато се вода и лади.

Ова се три купатила налазе на јужној страни долине до самог потока, који се са запада спушта кроз дољу. Прва од ових три то јест друга нумера је на левој обали потока, а трећа и четврта налази се на десној.

Над другом нумером налази се кладенац, где се очи перу, ту је воду обновно плочом са надписом Александер Лазаревић 21-ог Маја 1876 године. Топлота 38° ц.

Више ове воде у малом одстојању налази се дрвена зграда под именом «блата»; у овој згради има два мала плитка басена са пречником од 95 см. горњи се басен пуни из пукотине стене са топлотом од $36.7\frac{3}{4}^{\circ}$ ц. Из овог се прелива вода у други басен исте величине, у коме је топлота 34.7° ц.

У горњем паре ноге здрави, у доњем рањави на крастави посетиоци.

Треће је блато начињено ове сезоне, налази се испод нумере три, у које улази врло богата жица од 38.8° ц. која на жалост неупотребљена пропада.

Осим наведених места, врућа вода продире још на три друга места и то на великом кла-

денцу до мале ћурије са топлотом од 37.5° ц; употребљује се за пиће. Друга испод малог ко-нака 37.3° ц. употребљује се за прање судова, и трећа јужно од блата са топлотом од 34.5° ц. са којом се не чини никаква употреба.

Још се има споменути вода, која извире на десној обали потока на путу идући кладенцу ладне воде. И овај је извор доста јак и тиме се одликује од остале воде, што супрот тога што и он извире из истога рода трахита као и остале оближње, кад се у њу метне сребрни новац, сутра дан виђа се оксидиран зато се сумња, да у њој више сумпора има но у осталим.

Топла је 22 целзиусових степенa, од ње се не чини ни каква употреба.

Сезона траје од 15. Јуна до 15. Августа, за ово време редовно бива окружни лекар, као бањски лекар министром унутрашњи дела одређен, који држи и ручну апотеку. По посетиоци према угодном времену необзирући се на бањску одређену сезону, много пута се већ и у почетку Маја месеца скупљају.

Према метеоролошким посматрањима које сам за 15 година редовно и тачно правно, могао сам средњу топлоту за време бањске сесоне на $+ 18^{\circ}$ Р определити.

Овогодишња температура била је следећа:
Средња топлота целе сесоне била је $+ 22 \frac{52}{183}^{\circ}$ ц.

« јутрна топлота била је $+ 15 \frac{58}{61}^{\circ}$ ц.

Средња температура у по дана била је $+ 28 \frac{40}{61}^{\circ}$ Ц.
 „ „ у вече била је $+ 22 \frac{24}{61}^{\circ}$ Ц.

Од ових прибележака није било за сво време знатнијег отступања. У Брестовачкој Бањи спаја се брдска са шумовитом климом, јер поред јовине, букве и цера, у изобилју има и јоргована, који шири свој мио мирис за време свог цветања. Са каквим задовољством траже посетиоци шумску задовину за време летње жеге! Ова пријатна задовина оснива се на испарењу шумског биља и дрвећа, које шири свој Озон-кисеоник, и на већој апсолутној влази ваздуха. Ова шумска влага у ваздуху одржава се тиме, што шума по себи умножава сталожење влаге, а у исто доба спречава да ветар и сунчани зраци немогу наглау сушу условити.

Корење дрвећа усиса већу количину атмосферске воде, коју посредно и посредством лишћа придобија. Продирање сунчаних зракова на површину земље у шуми је спречено, зато постаје ниска температура, а услед ове бива испарење оспорено и због тога свакад ће мо по шумама наћи на релативно већу влагу.

Овој околности имају заблагодарити тај пријатни осећај они посјетиоци, који пате од раздражености живаца и код којих је иритирана слузна кожа органа за дисање. Без сумње овој се појави има приписати, што болујући од грљана и душника, ту се такој осетној олакшици обрадују.

У Брестовачкој Бањи ваздух по себи није општар ни сув, напротив има довољно влаге, јер кроз бањски простор теку две реке. Тоје се ту и састају поред знатних извора у рејону Бање. Испарење било је одсеком између 88 и 93; а влаге 12·3. — Кишни талог: 32·5 кубних цола.

Ветрова има доста често, западни је владајући, али он нема такве силе, која би досађивала, јер узвицена брда, која су шумом обрасла заклањају бањске зграде од штетног утлива тог ветра и од јаке врућине и омарине. Ни пращине нема, јер цео бањски и околни рејон је шумом обрасао, а шта је голо, сачињава ливаде и утрину.

У бањском рејону постоје следеће зграде.

1. Краљев конак, двокатна јака зграда. На горњем кату има 5 соба и салон, из ког се излази на балкон, са овог се ужива дивна перспектива. Поред ових има кујња са повећим предсобљем и стакленим ходником. На доњем боју су две велике собе са пространим ходником, где су и степенице за горњи кат и мрачан подрум. Ове се собе без икаквог намештаја дају под киирију по два динара дневно од собе.

2. Северно до конака стоји тако звани «Ађутантски конак» са две собе. Цена је већој два а мањој један динар дневно. Обе су собе доста рабаћене.

3. Јужно од конака постоји кујња са једном собом од тврдог материјала; и овој је соби дневна

цена динар; са кујњом се служе сви, који у конацима обитавају. Испод ове зграде налази се други повећи подрум.

Ове три зграде су од осталих бањских зграда изолиране, и заузимају најузвишеније место у бањи, са свију страна приступно и колима.

4. Зграда «квартири» са 15 соба од тврдог материјала. Собе 2—7 нумере су простране, видне и удобне, дневна им је цена 1. динар а по праву требало би дневну цену на два динара подићи; остале собе изискују измене и стају дневно $\frac{1}{2}$ динара. Досад наведене собе, као и оних пет у згради «Дашчари» издаје нарочити полицајни чиновник, који врши и дужност бањског комесара.

Приход од станова улази у касу санитетског фонда.

5. Мали конак има 4 собе и кујњу, од слабог материјала две су собе још са циглама патосане. У овој згради смештен је телеграф и пошта; ту обитава лекар и дотични полицајни чиновник.

6. Тако звана «Дашчара» са 5 соба од слабог материјала, патос од цигле, по један прозор, пред собама отворен ходник, који се пружа дуж целе зграде. И овим собама је дневна цена динар.

7. Сиротињски квартал са три врло простране собе у које се могу 35—40 лица сместити. Зграда је од тврдог материјала. Собе немају ни цигланог патоса. У свакој соби намештена је велика гвоздена пећ, која се споља може ложити, а то место служи за оцаклију, где себи сиротиња зготовљава своје скромно јестиво.

Ова је зграда задужбина хајдук Вељковог брата, Милутина Ере. Који ту станују, нису досад за стан плаћали, само што се од скора тражи уверење о убогом стању, ма да се са овима чине велике злоупотребе.

8. Између сиротињског квартира и дашчаре, као иза опшних квартира постоји по једна од тврдог материјала озидана кујња са дугачким од свих страна слободним огњиштем где могу сви посетиоци по вољи готовити јела.

9. Иза малог конака налази се мања зграда, обиталиште надзорника државних зграда са две собе и кујњом. Овај надзорник врши дужност амаџије са његовом породицом за време сезоне. У његову дужност спада сачувати и околну шуму коју мора недељно дванут обилазити.

10. Са истока преко реке стоји усамљена механа, од тврдог материјала озидана двокатница. Распоред је следећи. У средини зграде на доњем кату је главна механска соба са циглама патосана, са споредним собама с леве и са трапезаријом с десне из које се улази у другу једну собу, а на друга врата се излази у слободни простор, јер механа стоји на узвишеном месту, и није од никуд ограђена. У главној механској соби налази се по зади мали и мрачни келнерај испод степеница на горњи кат; сiproћу ове је кујња без прозора, са красним узиданим шпархертом, а по зади сав простор заузима подрум. Шта ли би могла хигијена приметити на борављење у овој соби, из које се улази у кујњу, подрум, горњи бој и у слободу без ходника!

Поред наведених воде басамаци на горњи спрат, где се налазе 8 соба са великим затвореним видним, циглама патосаним ходником а изван овог у отвореном другом мањем ходнику налази се мала кујња.

11. До механе северно подигнута је у новије време једна зграда од тврдог материјала, ту је смештена лебарница са три собе и кујњицом, хамбар и пространа коњушница, под предњим делом куће постоји подрум. Са овим зградама располаже арендатор државне гостионице.

12. Још имам да споменем две омање дашчаре, прва је наслоњена на мали конак а друга до блата подигнута, обе су без прозора и патоса. У првој се обично држао разни канцеларијски прибор, у другој дрвенарија.

Ја сам зато тако подробно описао број станова, да се увиди недостатак станова при већој навали посетиоца. Дешавало се, да су по две и три породице принуђене биле у појединим мањим собама обитавати, што је противу наравствених, а особито хигијенских правила. Толико пута се дешавало, да се је и трапезарија морала за стан употребити јер су све собе биле заузете; шта више дешавало се, да су по отвореним ходницима и дашчарама до малог конака и блата морале тражити прибежишта доста отмене породице. О томе би могао дати сведочбе један садањи црквени великодостојник, који је био принуђен више дана и ноћи у првој боравити.

Ма да је борављење појединих посетиоца у бањама ограничено најдаље на месец дана, инак

се неможе одрећи, да и ово кратко време упливине на повољан успех, и ако је стан лош и противан хигијенским правилима. Кад се у сљед оскудице станова морају по две породице у једној соби збити, то нека је просто, ал има и таквих, који у својој превеликој штедњи обитавају по више породица са ситном децом у једној соби. Таки посетиоци излажу се путном тропику ради уживања купатила и чистог ваздуха, а овамо се збију у једну собу, која им за трапезарију, спаваће, комору, словом за све служи. Ту не помаже полугана вентилација, јер се махом зазире од поћног хладнијег ваздуха, те се прозори херметично затворени чувају, бојећи се назеба, јер је тело од купања разгрејано. Има ли нешто страније, по лети онај ваздух дисати, који је дахом нагомиланог света искварен? Навала крви к' мозгу, главобоља и несвестица су сљедство ових атмосферијских грехова.

У овом обзиру у Брестовачкој Бањи потребно је темељно преустројство. Сиротињски квартири као и даншара лишени су могућности, да се вентилирају; у здању квартира собе од деветог до петнаестог броја су доста влажне и ниске, а крајње су собе због близости нужника готоро неупотребљиве.

Путови којима се долази у Брестовачку Бању су следећи. Дуж железничке пруге до Ћуприје ил Параћина, од туд преко Мутнице и св. Петке и дивно романтичне Честобродице на Стражу, Лу-

ково под самим Хртићом где се ручава. Од Лукова почиње идиљски предео испод Обле, која је врло лепом шумом зарасла. На изврсном путу стиже се у Бољевац, па преко села Валакоња, Подгорца и Злота у Бању. Са поле бољим коњма стиже се комотно за летњи дан из Параћина ил Ђуприје у Бању, а још лакше из Бање у поменута места, јер се махом путује низ брдо.

Из Пожаревца путују посетиоци много краћим, али мало тежим путем преко Петровца, Жагубице и Црног Врха у Бању. Свиланичани ударају радије на Ђуприју.

Трећи је пут Дунавом до Дол. Милановца а од туда преко Црнајке, Танде, Луке дол. Беле Реке Слатине у Бању. Са Дунава до Бање је дан хода на колима. На жалост овај најкраћи и с најмањим трошком скопчани пут, изложен је елементарним упливима, одвише се често квари, зато је готово са свим напуштен. И овај пут је пун природне лепоте, особито од Луке испод Стола, па красном долином до Беле Реке.

Четврти пут води из Неготина односно Радујевца преко Ралаша, Копривнице, Јелашнице у Рготину, где се ручава и то европејски. Од туд преко Слатине у Бању. Овим путем путују посетиоци из Румуније и Видинлије, ма да Бугари чешће долазу преко Вршке Чуке у Зајечар.

Из Ниша долази се преко опустошене Грамаде на Дервен и преко Тресибабе у Књажевац.

Књажевчани иду на Зајечар, а из Зајечара иде се или преко Грамогрнца, Рготине и Слатине у Бању, или тако званом «Копитом» преко звез-

данских пивница. Овим се путем из Зајечара до Бање не додирује ни једно село, осим ако би когод желио краћи пут изабрати преко села Брестовца. Овај је пут доста стрмовит и њега јако квари свака знатнија киша, особито лош је пут дуж реке кроз село.

Постоји још један започет трасиран пут из Зајечара у Бању преко села Звездана, Гамзиграда, Метовнице и Брестовца. Овим би се путем избегавале све теренске тешкоће, јер малим изузетцима све би се равницом путовало, а предео од Звездана до Бање је у својим красним варијацијама мило изненађивајући. На жалост још ће много времена проћи, док се овај пут доврши који би нов живот у бољевачком срезу створио олакшавајући пут до окружне вароши. Особито ће мостови преко црног Тимока, а поглавито онај у Звездану чинити препоне, да би се овим путем могли служити посетиоци Брестовачке Бање. Овим би се путем стигло за три сата из Зајечара у Бању, и кроз четири села пролазећи у њима би путници нашли одмора и потребно подкрепљење, словом сваку помоћ у некој нужди и невољи.

Према анализи г. професора С. Лозанића вода брестовачке Бање спада у ред Сумпоро-водоничне сулфатне топле воде јер поред сумпор водоника садрже и алкалних сулфата у знатној количини. Из анализе г. професора Лозанића се види да ни у једном извору Брестовачке Бање нема у

Једном литру воде један читав грам минералних састојака. Ова околност ме слободи, да следећи примеру других списатеља воду Брестовачке Бање учислим у ред *Индиферентних* топлих вода и као за такве ћу на искуству прибављене индикације у овоме делу навести.

Поред обичног купања топла вода брестовачке Бање употребљава се и за пиће, особито она с главног кладенца; потом она испод малог копака, а често и вода из четврте нумере, за коју се зна, да највише угљеника садржи и сразмерно да је најбогатија у гвожђу. Ова се набавља помоћу натегаче на месту где извире.

Они болесници, који су патили од катара душника и плућа, од болести јетре, костобоље и ревматизма, катара мокраће бешике, литиазиса, пили су воду брестовачке Бање и са одличним успехом. Само пре доручка сам препоручивао употребу воде, која се постепено све у већој количини пила. За време док се вода пије умерени болесници правили су у шеталишту умерено телесно движење, а при умору, седело се на клупама у шуми.

Било је неких гостију који су у Бању доносили стране минералне воде. Они су махом рано изјутра своју воду по пропису својих лекара пили, правили су живо кретање по хладвом јутреном ваздуху и то до умора и ознојења. Много труда имадох да докажем, да така употреба воде може имати штодљивих последица, јер се у Бањи мора штедити организам и спречити назеб, који лако може наступити при нижој јутреној темпе

ратури и усиљеном кретању, које изазива транспирацију. Доказивао сам, да усиљено кретање по ваздуху није неопходна потреба при пијењу минералне воде, јер има довољно случајева, да се она и зими по становима, па и у кревету лежећи са прекрасним успехом употребљава.

Болеснике којима је нужна лекарска помоћ лечи дотични лекар, који је публицу у свако доба за уреду. Поред лекова из ручне апотеке, која се може, као неки привремени филијал зајечарске апотеке сматрати, дотични болесници могу лако наћи лека и у електрицитету; а у Бањи се свакад налазе поједина лица мушког и женског пола, која се занимају трљањем. Ово се са таквом вештином по упутству лекара врши, да с правом може заменити тако корисну масажу, која у свему налики на наше старо трљање.

Арендатор брестовачке Бање обвезан је посетиоце бање снабдети са потребном количном предмета за храну као што су: месо, хлеб, брашно, маст, сир, кафа, шећер, пиринач и млеко. На ту цел редовно мора држати 150 до 200 оваца и коза које дневно двапут музе. Од млека које претекне дневно се прави сир и то помоћу сиршта од јагњета, зато у изобилу има свакад сурутке, која стоји бесплатно на расположењу онима, за које је од стране лекара препоручена.

Ја сам оним посетиоцима махом препоручивао употребу сурутке, код којих сам из Анамнезе и посредством физикалног прегледа могао констатовати застарели катар органа за дисање одређених, било то гркљана или бронхија, било

хроничне туберкулозе или запаљење плућа; даље при тромој радњи већих трбушњих органа и то: слезине, јетре, особито код скрсулозних и знатније изнурених лица.

Забрањивао сам пијење сурутке код оних, који су патили од поремећеног варења, горушице и хроничног катара желуца и црева, али и код ових стало се на пут озбиљнијим посљедицама, кад се сурутка са топлом водом од кладенца разблаживала и нарочита се дијета издржавала.

Без сумње регулисање дијете је једна од најважнијих задаћа бањског лекара особито наспрам оних болесника, који пију сурутку и мињералне воде, јер строга дијета је важан услов успеха лечења. На жалост у Брестовачкој Бањи лишен је бањски лекар ове преважне задаће, јер од свију посетиоца једва се 2—3% хране у гостионици, где се по могућству и околностима пази на то, да се јела по пропису према болестима зготове у довољној количини и каквоћи. У Брестовачкој Бањи нико није обвезан хранити се у механи, као што је то по европејским бањама. Посетиоци махом у својим становима, кувају по свом укусу и вољи.

При препоручивању дијете, ја се уопште придржавам начела, да се у главnome неодступа од уобичајене — код куће навикнуте хране; свакад узимам у обзир стање органа за варење и остале постојеће болести.

У Брестовачку Бању највише таких болесника долази, који од назеба, реуматизма, костоболе, анемије и других хирургичких болести пате.

Често се ови болесници ограничавају само на издржање купатила, па су тог убеђења, да је строжија дијета споредна ствар, ал и за време саме употребе купатила, главна је чињеница дијета. Кожа на коју минерална вода непосредно упливише стоји у вези са свима деловима човечијег тела, па и са органима за варење одређеним, зато се свуд купатила пре доручка и ручка употребљују, ил најмање на 3—4 сата после ручка.

Тако постаје надзор над храном болесника врло илузоран, једу болесници дебело вруће и ладно печење било јагње, прасе ил на лози печено шурено јаре, масну гибаницу, масну са месом зготовљену питу, зелено воће, ранке шљиве, петроваче јабуке, па и салата од краставаца са омиљеним таратором се гдекоји пут подкраде.

Дали се можемо чудити, кад наши болесници, који од костобоље, реуматизма болују, после таквог начина живота не нађу по бањама жељено здравље?

Према тарифи, коју је начелство прописало друштвени ручак у механи стаје дневно $1\frac{1}{2}$ динара, а вечера 1.20. Соба дневно кошта 2 динара, а кревет 1.20 за једну ноћ. Ко у механи станује ту се и храни, и добија бесплатну послугу. За ручком дневно има 4 јела, за вечеру 3. Недељом и четвртком пет се јела износе на стол. Сир од ретке доброте, као и кисело млеко уз нарочита јела даје се свакад на захтев без наплате. О лебу не води се рачуна. Од арендатора носи се храна по погодби и у приватне станове.

Ручак се издаје у 11 сати, а вечера у $\frac{1}{4}$ 8. Гости се на ручак и вечеру клепалом позивају.

Забаве. У свима боље уређеним европским бањама води се брига о томе, да дотични гости нађу и душевне забаве. Ту има читаоница, бања, сала за дружење, музике, гимнастике и друге забаве. На жалост у овом обзиру Брестовачка Бања дели подједнаку судбу са осталим српским бањама. Супрот тога што је за време сезоне установљен поштански саобраћај са доласком поште трипут недељно; публика се тако мало користила са поштом, да је редко ко добијао писма или новине, ма да се долазећи листови појединих посетиоца не само читали, но може се рећи страшно разграбљивали тако, да је сопственик често последњи читао своје новине. Исту судбу је искусио и телеграф. Зло да није још наручбине за кочијаше било.

Главна забава мушких је томбола, гађање у нишан, карте, лов и риболов. Сад се ограничава лов на птице и зечеве. Ових последњих има довољно у самом бањском рејону и у близој околини. Оближњи Румуни слабо сатиру дивљач, јер нису страстни ловци. У 3 до 4 деценијуму било је и дивљих кокоши између Бање и села Шарбановца и Злога, зато се и данас једно брдо између Бање и Шарбановца зове «Тилва а лу Кокош», ма да данас ни трага од такве шуме а још мање дивљих кокошака нема.

Мушки се радо занимају са пецкањем рибе. Било је време док није динамит и најситнију рибицу истребљивао из повећих вирова, да су рибари приличан број красних кркуша нанизали за неколико сати положеног стрпења и труда. У рекама и данас има довољно ракова, који се често титрају са трпељивости риболоваца, скидајући им глисту ил грудвицу леба са удице, док најпосле својом слободом плате своју прождрљивост.

Има по рекама прекрасних примерака водених корњача, ал оне безбедно уживају своје дуге дане, благодарећи одвратности, која их поштеђује од наших столова, док код западних Европљана, где се по нарочитим рибањацима гаје, за време поста служе за јело, у разном виду као деликатеса зготовљене.

Женски је пол на жалост у Бањи лишен сваког уживања и забаве. Два дана има свега за време целе сезоне, у којима се примећава већа живост међу женама, а то је биљани петак, кад би жене правиле излет по околним шумама и ливадама, да скупљају лековите траве, које се у већим завежљајима доносе. Друга похода шума и ливада је у очи Ивандана, кад ће девојке и младе жене скупљати иванско цвеће, да плету венце и ките врата и станове шареним венцима.

Још су два цвета, која се врло радо беру а то је кичица, која у изобиљу расте у околини бање, а друго је ковиље, које Румуни «Колером» зову, а Влахиње се у то доба неисказано радо с њиме ките. Редко ће која гошћа из Брестова-

чке Бање отићи, а да не понесе ради успомене неку киту ковиља.

Пре неколико година постојала је у селу Брестовцу од 6 лица састављена дружина послужени бандиста, који су чешће у Бањи свирали и госте на игру изазивали; сад је та банда спала на два свирача, и то кларинетисту и ћемане, ал и ово је довољна свирка за оне, у којих је срце весело и који радо играју. По нека хармоника ил виолина неких младића, посетиоца Бање, је једино, што би монотони живот бањских гостију пореметило.

Најбурнији су дани сезоне други, ал особито десети Август. Овог се дана свети водица, држи се моленствије у славу и здравље Његовог Величанства Краља Милана. Тога дана се прекорачава граница, па уз здравице и млогоја лета попије се која чашица више Неготинца. У вече је званична игранка. Краљево оро ће водити по чину и рангу најстарији чиновник, а тек после ове свечане игре наступа опште весеље.

Ако случајно нема месечине, шарени лампони осветљавају близу околину играча, по која прскајућа жабица узбуни мирне гледаоце, а ракетле које се у вис пењу, измамљују радост и удивљење кад се као неки лутајући метеор са праском распрскају на далеко сипајући своје ватрене искрице.

Ал највиша изненађујућа је појава, кад се гране од осушеног вењка у гомилу слажу и запале. Пламен се на 15—20 метара диже у висину, а цела бањска околина и доља показује се

у чаробној светлости, да ни бенгалска ватра неби у стању била величанственији упечаток произвести. Наравно да се на далеко разлежу радостни : «Ура и живио» у тихој околини Бање. —

Брестовачка Бања нема оближње околине, која би могла госте на шетње побудити. Ту је једина хајдучка чесма, на четврт сата хода западно од бање, и други кладенац источно од бањских зграда; на оба места пред вече мушки ладе ракију и подкрепљавају снагу од превеликог умора, а женски пол скупља се са својим ручним радом у тако званом парку, ако се овим именом сме назвати једна ношира путања, лишена дрвећа крај реке, где су одвећ примитивне клупе смештене, пуне изреза, уреза са разним иверјем као да су се Американци забављали. Ту се састају, разговарају шетају и одовуд се после вечере разлеже понекад миозвучни спев народних песама од сложене младежи.

Има један вис источно од Бање, куд се све кроз шуму ходећи долази. Од овуд има човек величанствену перспективу к северу. Далеки Хоризонт се завршује са низом врхова разних планина; с лева је на главу шећера налик кривељски шиљак, иза њега се пружају шумом обрасли врхови Црнога Врха, десно од њих долазе стеновите бучанске планине са одвисном једном страном, као да ју је неки талијански вајар по свима правилима геометрије тесао. Потом сљедују голи бело-кречни Столови, а на крају красни шумом обрасли Дели Јован; рекао би гледаоц да пред собом види скамењено таласеће се море са сво-

јим дољама и брежуљцима разне боје, а бучанске и кречне стене са голим Столом преламају се у руменим зрацима силазећег сунца.

Подаља околина имала би по себи доста интереса ради посете, тако на пример у селу Слатини поред тога што има лепу велику цркву са художественим живописом, у овом селу се испира злато у реци која кроз село тече, што је доиста занимљиво за оног, који то није видио. Западно од села има читава шума од веће, која се само у овом хатару овог округа налази, и доиста је ретка појава за оне који у равницама живе. Ретки Србин ће налазити сласти у ракији која се из зрелих модрих зрна пече, а Словаци са задовољством пију своју боровичку.

У Бору постоји развалина неког старог римског града; цело се брдо састоји из црвеног пескуна, као да га је крв нападача и бранилаца града бојадисала. У овом граду се после већих кона и сад одвећ често налазе бакрени сребреници и гдекоји златан римско-византиски новац; разне стреле, кућевни бакрени судови и ратарске справе. Југо источно од села на једном брежуљку постоји старо римско гробље са плочама без надписа ил вајарског трага.

Кривељ је велико румунско село, у једном склопу, кроз који продире равног имена река, која је обичне величине у нормалном стању као што бивају већи брдски потоци, ал таког је силног скока, да је једном приликом провале облака

једну округлу стену из планине Црвен донела, коју нису кадри 5 људи обухватити, а висока је до 4 метра. По саставу је шупљикаст бигар. По најзнаменитија појава је у Кривељу врло јак извор југо-западно од села. Вода овог извора снабдева 7 млинских точкова, који се на једном стрмом нагибу брда, један испод другог налазе, што је врло интересно гледати из доље. И до овог села се налази на тако званој «Тилва маре» развалина неког римског града.

Злот. Готово највеће село овог округа. Житељи овога села румунске народности, имају лепу цркву, њихова је шкољска зграда највећа у округу, у њој су 4 разреда за мушку децу и женска школа са три наставника. Ту обитавају учитељи и учитељка а у средини зграде постоји пространа сала, која је читаоница намењена. Ту су два свештеника, 4 механе, два дућана и више трговаца.

Северо-западно од села проламају се доломитне стене, пуно разних пештера, од којих је најзнаменитија чувена «Гаура Лазара». Поред красних сталактита и сталагмита у њој се налазе и кости препотопних животиња; нашао сам и културни слој и у њему парчад судова црно-плаве боје са примитивним шарама. Тог сам убеђења, да би се у овој пештери наишло и на алате од камена древног човека, кад би се правилна одкопавања предузела под руководством неког стручњака.

Испод ове пештере налази се једно ждрело од неизмерне дубљине; из њега излазе на гласу пастрмке, које се доносе и у Брестовачку Бању

на продају по доста јефтину цену ; за многе посетиоце као непозната реткост.

Сва набројана места одстоје од Брестовачке Бање на 1—1½ сата на колима, најближе је село Брестовац, с тога је најчешће посјећено. Многи ту набављају своје потребе за храну. За туристу у толико је од интереса, што би угледао лешу школу, а југо источно од села трагове од старог рудоконя, и врло лепе кварце разне боје налик на карниоле, и красног белог ахата.

Навео сам да воде брестовачке Бање увршћујем у ред индиферентних вода, јер по најновијој класификацији, све воде које су преко 20 степени Целзијевих топле и које у једном литру не садржавају више тврдих честица од једног грама, спадају у чисте вруће воде. Нек ми је дозвољено у опште о минералним водама, потом понаособ о индиферентним водама коју проговорити.

Као што је Србија и са осталим даровима природе богато снабдевена, тако се може и са минералним водама поносити. Са несмањеном количином од векова продиру оне кроз пукотине тврдих стена и разне слојеве земље на површину из утробе земље у разној топлоти и каквоћи, носећи собом растопљене честице минерала и разне гасове.

Човечији ум на скоро и ову појаву природе умео је на своју корист у разном виду употребити, Купајући се неколико пута у овим топлим

и заударajuћим водама, приметно је да роми и узети проходају, вида лишени прогледају; шугави које је свра мучно и крастави бијаху њиховог свраба и ругобе ослобођени. Дејство таквих вода приписивало се садржини тада познатих благородних метала злату, сребру, бакру, које оне у дубљини земље растварају. Према тадањем схваћању њихов раствор давао је организму крeпост, оживљавао снагу; а болнике који пате од костобоље, узетости и изнурености, снабдевао новим соковима новомомождином, новим животом.

Овај је појам доцније био са другим замењен. Сумпор је почео играти главну улогу при оцењивању дејства минералних вода, јер је то мњење овладало, да сумпор у виду паре продире у дубљину земље, ту се са подземним врућим водама спаја, па се зато све топле воде сматрале за сумпоровите. Ове воде услед садржине сумпора имале су то поглавито својство, да су шуљеве, костобољу, разне ране на кожи биле кадре излечити. Ово мњење тако је овладало у људству, да су у опште све воде, које су из земље продирале за сумпоровите држали а ово мњење за дуго делили и многи лекари.

Но доцније у сљед предузетих тачнијих хемичких анализа, потамни свемоћна снага сумпора и свака вода добила је по хемичким саставним минералним честицама своје наименовање, своје опредељење. Ове анализе проузроковале су праву револуцију међу минералним водама, јер се доказало, да су многе тако сиромашне у садржини минералних честица, да у једној фунти воде једва су имале

30 сантиграма минералних састојака, поред мале количине угљене киселине. Наравно да је ово откриће морало убитачно упливсати на род ових вода, јер се посумњало у могућност да су оне кадре помоћи организму, кад се морају готово као просте топле воде оценити. Ал наскоро изчезне овај погрешан појам.

Природне науке, а нарочито хемија нас научила упознати се са дејством простих материја, као и електрицитетом и галванизамом, који су све већу пажњу привлачили. Овај проналазак почео се и на човечији организам употребити и на скоро се увиђало, колико упливише електрицитет на човека на сплет његових живаца. Тек после се доказала одсудна корист врућих минералних вода. Открије се дејство угљене киселине и азота посебице, као и у свези њиховој на човечији организам и дошло се до увиђења, да и индиферентне воде уопште знатно упливишу на перифериалне живце, и на оне, који управљају системом живаца крвних судова. Почем се ваздушне стихије посредством плућа у организам увлаче, то оне дејствују посредством крви на цео организам. Овим начином тако користно дејствују индиферентне воде, јер њиховом помоћу постизавамо, да се сплет кожных живаца оживљава, и покрет органских материја удвостручи. Супрот наведених, код многих се неда колебасти оно убеђење, по коме се сво користно дејство вода има сумпору приписати. Други веле: да се дејство искључиво има топлоти воде, а не електричној еластичности, или у већој ил мањој количини присутном азоту и његовим састојцима.

благодарити; а има и таквих, који тврде, да се оживљавајуће дејство индиферентних вода као што је Теплиц, Пломбој, Гастаин, Топуско а наша Алексиначка и Брестовачка Бања има тражити у оној њиховој мајушној количини злата, која се досад хемијском анализом није могла још пронаћи.

Ма да се не може тврдити, да је вештина хемијске анализе постигла врхунац савршенства, ипак се мора признати, да је она такве новије стихије у неким минералним водама пронашла, од којих се још не да одредити, каквог су дејства на организам човека, зато се може тврдити, да кад би се у индиферентним водама и нашла нека количина злата, сребра ил бакра, зато се извесно дејство тих вода не би могло приписати наведеним металима, који ако би их и било, једва би у хомеопатској мери могли на организам упливисати.

По томе поред термичког дражења само нова наука о електрицитету и откриће о радњи живаца, покрет течних стихија у организму, тачно познавање кретања материја, познавање њихово и познавање њихових састојака, као и утицај других ваздушних радова на периферичну систему живаца и органе дисања, служе нам до сад као познати најглавни ослонци, при одређивању дејства индиферентних вода. Особиту су пажњу електрични односи пробудили код оцене споменутих вода, јер су покушаји доказали, да вода индиферентних купатила боље скреће иглу бусоле позитивног пола, но дестилирана ил бунарска вода. Искуство доказује и то, да су електрични односи различни међу грејаном обичном и минералном топлим водом.

Ма да се физиолошко и терапијско дејство ових акротерма у њиховој топлоти има тражити, ипак се не могу сравнити са обичном грејаном водом; зато сам и ја наклоњен да тврдим: да ту електрицитет игра знатну улогу. Према наведеним се види, како су се од вајкада мењала разна миења односно дејства индиферентних вода. Једни приписваху лековиту снагу самој природној топлоти, други у њима раствореном злату и другим металима, потом се појави мисао у свемогућу помоћ сумпора, који је назор овладао данас. Према искуству видимо, да топле воде дражећи упливишу на перифериалну систему живаца и на спољну кожу и то у разној мери према степену топлоте, трајању купатила, према природној ил болно претвореној наклоности на пријем дражи. Као прво непосредно дејство видимо дражење оних живаца, који покрећу вазомоторне живце, и посредством ових, на централну систему живаца и крвних судова и то као термично дражење. Само се овим начином даје толковати умножени покрет материја у организму и умножено лучење.

Без сваке је сумње да озо првобитно — на периферичну систему живаца и посредством ове, на целу нервну систему крвних судова — управљено дејство, постепено уступа место живљем кретању органских материја; радња коже и бубрежака се увелича, према живљем току крви, ова се мења, и на исхрану тела благодетно упливише. Наравно, да су и ту главне чињенице: старост човека, телесни састав, предходни начин живота и др.

Кад се така купатила употребљавају, која телесну топлоту човека знатније надмашују, она јако упливишу на периферне живце; ово дејство на брзо прелази на централне живце; наравно, да овим начином се најпре убрза кретање крви у кожним судовима, на скоро се то и у централном току примећава, почем се дражење, које човечију топлоту прелази — на целу површину коже тела простире, ту се нагомила већа количина крви, која посредно упливише на систему живаца и живце крви; сљедство је увеличано лучење коже, — зној — и живљи покрет свију материја организма.

При употреби ових вода, кад би се болесници придржавали прописане строге дијете, тежина тела се смањује, ексудати изчезавају, згрчено стање неког уда попушта, стазе нестају, зној често прима приметни задах, јер у себи садржава мокраћне и друге киселине, органске честице, а особито нитрогена садржавајуће материје у већој мери одваја.

Она пак купатила у којих је топлота приближна или је мања од телесне топлоте, сасвим су другог дејства на човечије тело но горе наведена. У месту описаног дражења перифериалних живаца и појачаног тока крви, оне стишавају сталну или привремену раздраженост живаца и убрзани ток крви, радњу мишића смањавају и овом процедуром свима органима се повраћа поремећено стање. Док врућа и топлија купатила већ у свом предходном дејству условљавају у организму приметну циркулацију сокова, шта више,

при честој употреби могу наглом или постепеном изнурењу поводом служити; тиме пак што поремећавају ток крви и радњу живаца лако могу произвести узетости и да неки крвни суд прсне; тако исто и млака купатила само при дужој употреби могу од сталнијег дејства бити. Ово ће се дејство приметити у правилној радњи живаца, како у периферичном тако и централном обзиру; варење се поправља, у свима органима постаје ток крви правилнији, словом: цео се организам чисто обнавља.

Мој начин препоручивања топлих купатила у Брестовачкој Бањи махом постоји у томе, што старијим, осетљивим и изнуреним право болесним лицима, као и онима, који од анестезије пате, или који су одвише нервозни, препоручујем прелаз из воде умереније топлоте у постепено вруће, јер сам се уверио, да се прелаз много лакше сноси. Код оних, који од несвестице у сљед навале крви према глави пате, препоручујем ладне облоге на главу за време употребе врућих вода, ако су ове необходимо индициране. Код плућних или у болестима срца препоручује се постепено спуштање у воду.

У следећим болестима видио сам повољан успех од индиферентних топлих акротерма брестовачке бање.

У реконвалесценцији после тежих болести, код старачке изнурености, код опште слабости, кад сам био рад, да се стишава раздражен организам; код болести живаца са карактером увеличане раздражености, — еретизмус — местне и

опште осетљивости, код хистерије, код еретизма мозга; код неспавања, у тоничним и клоничним грчевима, при хореји, код невозне сипње. Скрофулозни, рахитични, хлорозни, малокрвни и они, који од органске махне срца пате, само мака и то кратка купатила трпе.

У узетости од разних узрока, као што је: динамична узетост, у парализи у сљед изнурености кичмене мождине, у узетости интелигенције и воље у сљед изнурености мозга, код хистеричне узетости; после акутних болести, после тешког порођаја; код раздражене кичменице, и кад се ова почиње сушити, особито кад се код последње чести и ексцентрични болови појављују.

У болестима полних органа жена; у дисменореји, нервозности у сексуалној сфери, вагинизму, пруритусу, у хроничном запаљењу материце, офоритису и хроничним ексудатима у карлици. У свима кожным болестима, где треба сувишну осетљивост коже ублажити, њу омекшати, гипком пружљивом створити, где има свраба, прurigо, сугреба, наклоности на црвени ветар, еритему, код неправилног одвајања кожных жљездица, код акне, комедона, у дуготрајном екцему, особито скротума, у псоријази, у блажијим случајевима хроничког реуматизма, у запаљењу зглобова реуматичне природе, у реуматизму мишића, код невралгија условљених од реуматизма, код мањих ексудата костобоље и атоничкој костобољи код слабуњавих изнурених лица.

У топлија купатила упућивао сам болеснике, који су патили од згрчености и анхилозе, којима

је костобољни и реуматички ексудат поводом служио, успех био је често исненађавајуће добар; где је требало последице запаљења, инфилтрације у кожи и клетном ткању уклонити, које се после ерисипела и флегмонозног запаљења појавиле, после флебитиса, кожных рана, запаљења трбушне опне, у перитифлитису; кад сам био рад уклонити ексудате, који су наступили у сљед насиланог уплива, било у кожи или под кожом, у покостици ил у самој кости, у трауматичком запаљењу зглобова, укочености, згрчености, и ако је који уд постао краћи, код усанућа прелома костију и др. Код узетости, коју је условио неки ексудат притиском својим на живац, код узетости реуматичне природе, код узетости неког уда, која је наступила у сљед назеба, код узетости коју је условио притисак ексудата од повреде, који спречава живац у његовој радњи, даље кад би у сљед тегљивости, згњечености ил потреса огранак неког живца зауставио рад, у узетости после порођаја, у парафлегији после потреса кичмене мождине; али и централне узетости, код хемифлегијске узетости у сљед апоплексије мозга, узетости произведене од сифилиса, разне невралгије тригеминуса, вагуса, као и ишијас нашли су знатну олакшицу.

Ту имам споменути једну лошу навику посетиоца наших бања. Они при поласку од својих кућа у напред погоду кочијаша, кога дана да дође по њи, не узимајући у обзир, да често и сам бањски лекар није у стању број купатила предходно одредити, колико треба да би се

жељена помоћ добити могла, и кад треба купатила прекинути. Посетиоци тим начином сами опредељују број купатила који између 20 и 40 варира. Руковођени убеђењем да број купатила, а не потребно време носи жељено оздрављење. Има и таквих посетиоца, који би се на дан и по трипут купали само да се што пре доврши собом одређени број купатила, па да похитају својим кућама, на свој рад; па кад су бање остале без жељеног успеха, крив је лекар јер није право купатило одредио. Има гостију особито женскиња, које са највећим задовољством читав сахат бораве у води од 32°Р. па им је још ладна вода и кратко време седења у води, ма да су као кувани рак поцрвениле.

Према вајкадашњем обичају и ваљда од старина према супремацији мушког пола код Срба најпре се у свима бањама мушки купају и то у 5 сати у јутру. Купање траје 25—30 минута. После изласка мушких, пошто се басени напуне, вода савршено изчисти и бање оперу, — удариће се звечка за женски пол око 6—6¹/₂ сати. Пошто су се и женске окупале, испусти се вода, оперу се купатила, да би се болна деца у извесној количини воде окупати могла, којима је по правилу забрањено са одраслим лицама купати се, колико из моралних толико из обзира чистоте и удобности.

Истим се редом купају гости и после подне. Мушки у 3 сата, а женске у 4—4¹/₂ сата.

Кад је већа навала гостију, онда се мушки и женске купају и два реда, с тим уобичајеним

правилом, да који се јутром купају у првом реду, по подне се у другом реду окупају и обратно.

Дешавало се, да су се поједини гости и пре одређеног времена изјутра или после свију других у вече купали, а то се изузетно само таким гостима дозвољавало, за које је лекар био убеђен, да се уме сачувати од шкодљивог уплива ниске јутрене и вечерње температуре, или који су иначе због пића минералних вода били у купању спречени.

За оне који се у другој и трећој нумери, као и у малим бањицама купају, одређује се лежање у кревету по један сахат, да би се испарење коже одржало.

У Брестовачкој Бањи сам небројено пута видио ону минералним водама својствено дејство, да се при њиховој употреби скривене и привидно излечене болести поново појављују. У таком случају једва је лекар у стању болеснику доказати, да се појава болести има дејству воде приписати. Таки је случај и ове сезоне био са јагодинским трговцем Ј. Васом Н. који других година био у рибарској и алексиначкој бањи, да би се своје костобоље ослободио.

Држао је, да је излечен кад после неколико дана купања наступи запалсње и оток великих прстију са јаким болом на обе ноге, који тек после извесног броја купатила нестаде.

Еритема коже и осип, купатилске мрасе — *Bade Friesel* — је обична појава готово код свију посјетиоца Брестовачке Бање особито код оних,

који се у топлијим водама купају и код којих је кожа нежнија.

Нек ми је дозвољено неколико случајева навести у којима се Брестовачка Бања од изврсног дејства показала.

Г. Д. Ј. окр. начелник дошао је 1873 год. у бању са згрченом ногом у сљед предходећег запалења клетног ткања и небројених апсцеса. Иста нога била је до 8 сантиметра краћа од друге, јер је једва великим прстом земљу додирала. Ишао је на две штаке. После 24 дана нога се савршено пружиља. Штаке сам чувао до првог рата у бањи. Данас тај господин заузима важно место у краљевом двору, као савршено здрав.

Жив. Бабић до 5 године старо мушкарче, донешен у бању са истоветним ликом развијене коксалгије. Београдски лекари упутили га, као ултимум рефугијум у Брестовачку Бању. Душа ваља и ја се одреког сваке наде односно помоћи. Дете је више пузило но што је ходало. Он се купао три недеље и то без једва приметног поболшања. Дете се при одласку тако исто влачило чисто пузило по земљи, као што је чинило кад је у Бању дошло. Ко би описао моје радостно изненађење, кад после месец дана добијем писмо од оца из Београда у коме благосиља Бању, од које му син без сваке друге помоћи савршено оздравио. Данас је младић слушаоц војене академије.

Петар Черевински кројач из Прига у Срему до 27 године стар дошао је у Брестовачку Бању пошто је небројене лекаре и неколико болница обишао, да од своје болести Хореја Санти Вити помоћи нађе. Грчевита трзавица у таком ступњу била је код њега развијена, да није кадар био кашиком се хранити, из чаше пити, јер би се јело на пола путу до уста просуло ; он је у такој мери муцкао, да је човек чисто нервозним постао, кад га морао гледати и слушати ; ход му је био одвећ несигуран, колебљив.

По његовом казивању болест је наступила у сљед назеба приликом спавања у подруму за време летње жеге. Купатила је редовно почео употребљавати, но почем се није могао са осталим купати, то му одредим време, да се после других сам окупа. Он се једне вечери заборави у купатилу, дакле готово пуних 9 сати боравио у води. Другог јутра га посетиоци нађу у води и изненаде се причању Петровом, јер се у говору приметио знатан напредак. Предамном се случај крио, ал на скоро дознам и одредим Петру нарочиту бању са дозволом да у њој по вољи може боравити. Он је готово 6 ноћи провео у води, а резултат је био тај, да је после 40 купатила наш Петар кројио и шио, певао и декламовао. Уверен сам, да га се живо сећају старији посетиоци брестовачке бање.

Н. Тамб. из Пожаревца млад човек трговац дошао је у бању са одвећ јаким реуматизмом зглобова. Ношен и вожен је на колицама у ку-

патило, сваки покрет којег уда, био је са не-
исказаним боловима скопчан. Употреба унутарних
лекова ограничавала се једино на стишавање бо-
лова. После месец дана, водио је коло у бањи.

Исти је случај био са Мијом Н. шегртом из
Зајечара, који се после две недеље тако осло-
бодио своје костобоље, да је онај кога су морали
на рукама у воду носити, пешке загребао у За-
јечар као савршено здрав.

Један од интересантнијих случајева био сле-
дећи. Марија жена Флоре Гуцића из Новог села
у Бугарској 19 године стара, тежакуша, била је
23-ег Јуна 1884 год. у Брестовачку Бању у сле-
дећем стању доведена. Млада се пре три године
удала, добро храњеног је тела, менструација нор-
мална. Кичмени стуб је у полукругу искривљен,
долњи удови узети, насилно кретање са боло-
вима је скопчано, евакуације правилне. Из пред-
ходног испита се дознало, да је пре 1½ године
приликом жетве занемогла, у болести својој за 4
дана од лудила — Тифус? — нападнута била, а
пошто се оствестила, приметило се, да је од
појаса на доле узета и само у згрченом стању
може лежати. Диагностицирао сам болест: Ки-
фозис миопатика. На неколико дана после упо-
требе купатила, дневно по двапут, приметило се,
да згрчено стање кичменог стуба попушта, а и
движење долњих удова бива слободније. После
10 дана тако је знатно поболшање наступило, да
се болесница сама могла са кревета подићи и ру-
кама на колена наслоњена седити, исправљати се
и корачати.

Отац видећи кћер колико толико на ногама навалио је да ју кући води и једва пође за руком г. Милисаву Симићу помоћнику начелства као комесару да чисто силом принуди оца да продужи употребу купатила бар још за 20 дана при оваком очигледном успеху. Све узалуд после 5 дана одвео је болесницу у знатно поправљеном стању кући.

Поред небројених случајева Гонитиса само ћу два навести и то 12 године стару Косару кћер г. Гавр. Ј. из Књажевца, и Настасију Караламшић из Видина; код оба две било је десно колено знатно отечено. Обе су Бању за 3 сезоне узастопце посетиле. Прве године и помоћу штаке одвећ тешко су могле до купатила отићи. Прешле сезоне и без штапа не само до купатила са једва приметним рамљањем ишле, но и мање шетње су биле кадре извршити. Болова је нестало, а и сам оток се са више сантиметра у обиму смањио, ма да нису ни какви спољни лекови осим масажа — употребљени. Од највеће користи било је блато, које се дневно по 2 сата облагало.

Н. Н. трговац из Неготине до 26 год. стар, пријавио се први пут 1877 године и жалио се на општу слабост тела, главобољу са слабом моћи памтења, лако је раздражљив и мањим поводом нападне га лупање срца у сљед чега на више сати малакше и брзо се умори. После брижљивијег испита ми суб роза призна, да је онаниста био, казавши: да одвећ често пати од ноћних полуција и да и сад чешће није кадар страсти на супрот стати. За други пол незна и сваком се приближавању са страхом клони.

Дотични болесник употребио је 60 купатила у 4 нумери. Поред угодне хране и употребе старог неготинског вина, многог движења у брдовитој околини Брестовачке Бање, болесник као знатно поправљен одпутовао из Бање. При праштајућој се пријави цртао сам му најозбиљније посљедице ако се не окане убитачне навике. Препоручио сам му трљање полних оруђа са ладном водом, а за унутарну употребу лупулин са камфором пре но што би легао. Кад је исти болесник идуће године поново Бању посетио, био је цветајућег изгледа, телесно снажан и признао је, да из искуства не мора више страховати од женског пола, и да је науман скорим се оженити. После употребљених 40 купатила оставио је бању, и доиста не само да се оженио, но и оцем постао. Небројено је пута признао, да је свој спас нашао у Брестовачкој Бањи противу своје болести: сперматореје и импотенције вирилис.

Немогу пропустити а да међу небројеним случајевима кичмене болести два следећа мало подробије не опишем, који су по симптомима доста слични, но вероватно разним узроком произведени.

Стеван В. трговац из Пожаревца 40 г. стар средњег стаса и прилично храњеног тела. Овако црта почетак своје болести. После другог рата, по свој прилици у сљед јаког назеба осетио је реуматизам у леђима; чешће му трнуле ноге, и осећао гмижење од мрава. Постепено губио осећање у ногама, чинило му се, као да по песку ил дебелим покровцима хода, и често би му ноге у колена клецале.

3. Јуна 1884 г. дошао је у Бању у следећем стању. Радња мишића долњих удова при стајању је спречена, приметна атрофија мускулатуре без контракције. Кретање удова помоћу другог врши се без болова, а кад болесник у кревету лежи може ноге у колену да скупи, без да би у стању био такве пружити; варење и све евакуације, као и сам полни живот није поремећен. Функције живаца је осећање је нормално. Болова дуж кичме при јачем притиску не осећа. Од 4 месеца лежи у кревету. Носи се у купатилу. Те је године употребио 60 купатила са једва приметним успехом при поласку.

8 Јуна 1885 г. по ново дошао је у Бању с том разликом, да је сам на штакама ишао у купатило и после 59 купатила у знатно бољем стању отишао кући.

7. Јуна 1886 г. и по трећи пут потражио је Бању, ал већ у тако поправљеном стању, да као што прича дружина са којом је преко Црног Врха путовао, пошто му се кола на путу сломила, да је приличан простор уз брдо без штапа прошао. Употреба купатила тако је сјајно на овог болесника дејствовала, да је он ове године у Бањи без штапа ходио, истина још колебајућим раширеним ногама, и ма да му ход наличи на ход плована, ипак је кадар у својој трговини послове вршити. Дијагноза била: Табес дорсалис, ма да сам ју морао заменити са Миелитисом.

Други одвећ интересантан случај био је код г. М. П. чиновника из Београда, који од 9 месеци лежи у кревету од горе наведених симптома.

Четвртог Јула о. г. у Бању доведен, без туђе помоћи није био кадар с места се помаћи. На колицама је вожен у Бању, а у купатило је на рукама ношен. Супрот сумњивог катара плућа и хемоптоје, после 25 купања, он је без туђе подпоре посредством штапова из купатила у свој стан, који је до 150 корака удаљен, отишао. При повратку из Бање у Београд он је могао и на врачарску пијацу из суседне улице ићи, шта више и преко степеница се успети сам. И код њега је стављена дијагноза: Табес дорсалис.

Могао би још небројене случајеве анемије, разних случајева неврозе и других родова болести навести, у којима је Брестовачка Бања дивно дејство показала, но то би круг овог описа прекорачило а надам се да ће се из наведених довољно моћи оценити дејство воде Брестовачке Бање, да се у будуће веће посете удостоји.

Да би посетиоци Брестовачке Бање већу угодност могли имати требало би.

I. Умножити станове, а

II. Да у сваком стану има по два гвоздена кревета са спаваћим хаљинама, астал, бар две столице, умиваоник, један чивилук а још боље орман. За ово, да се према каквоћи собе наплаћује дневно 1—2 динара а оне у којима има оцаклије, нека стају по 2¹/₂ динара дневно.

III. Да се голи простор, северни део бањског рејона засади са боровим и јеловим дрвљем са

планине Маленика до Злота ил са Хртиња. Маленик је много ближи. Несумњам да оближни народ неби бесплатно пренос извршио. Расађивање морао би неки стручњак предузети, који би у исто доба могао у постојећој шуми алеје крчити.

Јеловина и боровина би неисказано добро упливисала на околни раздух; а од каквог би значаја била јелова купатила.

IV. Требало би цео бањски рејон, као што је пре првог рата било плотом заградити, наравно да би за ту цељ најбоље служила жива ограда, којој више неби требала измена.

V. Да се за бањског надзорника ма и са бољом платом наменује вешт каменорезац, који би у исто доба и зидар био. Овога би дужност била, купатила свакад у добром стању одржавати, и нуждне поправке извршити. Обале реке регулисати, мостове поправљати, ил по потреби помање подићи. Овим би се начином знатна уштеда у репарацијама могла постићи и неби се дошло до неприлике, да је купање у појединим бањама за више дана спречено, док би из Зајечара скуп мајстор дошао да малену ману уклони, ако се још свакад прави стручњак наћи може.

VI. Да се извесан број осуђеника одреди у Бању и то који су због иступа ил престапа из оближних округа на једну до три године осуђени. Овима би била задаћа за време сезоне по Црном Врху даске стругати, цигле, цреп и ћирамиде у згодној околини правити, креч горети, словом припремити материјал за дрвене зграде, које би се

још имале подићи. Даље путање и сву чистоту у и око Бање обдржавати, садити, и пресађивати. Словом под вештим руководством претворити брестовачку Бању у оно, што је Љубичево, Топчидер, по београдским парковима и на киселој води. Зими би ови осуђеници могли обитавати у три велике собе сиротинских квартира, у којима има по једна велика пећ; у овим собама могли би столари израђивати врата, прозоре и друге дрвене собне приборе.

Бањски арендатор ил оближне механџије би се радо примили лифериације предмета за храну, која је ту доста јефтина.

VII. Пред првом и четвртном нумером, требало би да се подигне дрвени затворени ходник ил предсобље, где би се гости могли свлачити и облачити као што је код друге и треће нумере.

VIII. Почем се гости само лети у Брестовачкој Бањи на лечење скупљају, то би се све нове зграде од слабог материала од дасака укусно и постојано могле подићи. Код њих би се уштедило свако годишње скупо кречење. А солидна масна фарба јамчила би за трајашност, и неби се имало бојати влаге.

IX. Кад би се рационално употребила сувишна врућа вода која узалуд пропада под трећом нумером као и она од главвог кладенца, могле би се најмање 10—12 по новом начину и са ладним тушом снабдевене каде подићи, које би воду из резервоара добијале. Овим би се начином постигло то, да би се поједини болесници могли, према одређеној цени, на само купати онда, кад би им

лекар најугодније време и прописану топлоту одредио. Но и до коренитијег преустројства одвеш би сељно било.

X. Да се и код 2 нумере дозидају 3 мања купатила, као што је то код треће нумере, тим би се избегле врло велике неприлике кад је веће нагомилање посетиоца. На ту целъ могла би се обратити и вода од кладенца, где се очи перу, ма да је довољно јака жица која снабдева другу нумеру.

XI. Да се на месту где се сваке године импровизира неки вењак, подигне од слабог материјала на хинески начин пространија сала, где би се болесници могли скупљати, дружити, читати, билијара ил собне куглане играти, пушити, а по нужди и игранке држати, ова би сала заменила у свакој знатнијој Бањи находећи се курсалон.

XII. Често се осећа недостатак у пијаћој води. Томе би се доскочило, кад би се вода са хајдучког кладенца свела у равницу бање, где би у виду водоскока ил чесме могла своју лаку, укусну воду сипати, и поред украса, правила би крај оскудици у пијаћој води.

Тако би исто нужно било, да се и кладенац у чесму претвори; на месту где извире требало би подићи резервоар и свести воду у шеталиште.

XIII. За младеж би од превелике потребе била справа за гимнастику, а за старије куглана. За млађи женски нараштај имала би се подићи бар по једна љуљашка.

Мислим да би се рентирала мала књижница, из које би се књиге и привремени списи могли

добити на прочитанье за извесну награду, рецимо за динар недељно, на да чита колико му се оће и може.

XIV. Да се наплаћује за купане, а из прикупљеног новца да се набаве потребе. Ал пре свега :

Путови, добри сигурни путови!

